

**KIBERMAKONDA AXBOROT-PSIXOLOGIK TAHDIDLARDAN
HIMOYALANISHDA – TANQIDIY TAFAKKUR TAHLILI**

*Saydjanov Farxod Madraximovich - podpolkovnik,
AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI VA ALOQA HARBIY
INSTITUTI KAFEDRASI SIKL BOSHIG'I*

Annotatsiya. Zamonaviy taraqqiyot davri bizni salbiy axborot-psixologik ta'siridan himoyalash va qarshi kurash mexanizmlarini yaratishni talab etmoqda.

Maqolada tanqidiy tafakkurni shaxsning axborot-psixologik xavfsizligini ta'minlash vositasi sifatida qo'llanilishi to'g'risida asoslar keltirilgan. Olingan xulosalarda tanqidiy tafakkurni shakllantirish, axborot-psixologik xavfsizlikning asosiy tarkibiy qismini asosi sifatida hisoblanmoqda.

Harbiy xizmatchini salbiy axborot ta'sirlardan himoyalash vositasi sifatida - tanqidiy tafakkurni rivojlantirish va tanqidiy tafakkur darajasini o'lchovchi mexanizmlarni yaratish muhim vazifalardan biridir.

Maqolada harbiy xizmatchilarni axborot-psixologik xurujlardan himoyalanganlik darajasini baholash yuzasidan tegishli psixologik metodikalar ishlab chiqildi va tadqiqot usuli orqali amaliyotda muvafaqqiyatli sinovdan o'tkazildi.

Tayanch so'zlar: tanqidiy tafakkur, axborot-psixologik xavfsizlik, tezis, argument, fakt, dalil-isbot, gipotiza, prognozlashirish, alternativ nuqtai nazar, fenomen, kognetiv strategiya, tanqidiy yondashish, suggestivlik, semantik-differensial, respondent.

Аннотация. В статье приводится обоснование критичности мышления как средства обеспечения информационно-психологической безопасности личности. Полученные выводы дают основание считать формирование критичности мышления важной составной частью информационно-психологической защиты военнослужащих.

Ключевые слова: критическое мышление, информационно-психологическое безопасность, тезис, аргумент, факт, гипотеза, прогнозирования, альтернативная точка зрения, феномен, когнитивная стратегия, критический подход, suggestивность, семантик-дифференциал, респондент.

Annotation. The main aim of work is to create new methods of evaluation system of critical thinking level and critical thinking progress against negative information psychologic influence on military personnel.

The article deals with proof of critical thinking as means of individual information-psychological safety in military environment.

According to the conclusions the formation of critical thinking is important part of individual information-psychological safety.

In this article degree work developed and successfully tested on practice evaluation system of protecting level against negative information psychologic influence on military personnel and evaluating psychologic methods.

Key words: critical thinking, information and psychological security, thesis, argument, fact, hypothesis, forecasting, alternative point of view, phenomenon, cognitive strategy, critical approach, suggestiveness, semantic differential, respondent.

Bugungi kunda harbiy xizmatchini axborot va psixologik ta'sirlardan himoya qilish muammosi har qaysi zamonaviy davlat uchun dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi tizimida axborot-psixologik xavfsizlikni ta'minlashda, harbiy xizmatchilarni axborot-psixologik xurujlardan himoyalanganlik darajasini baholash mexanizmlarining mavjud emasligi muammosi mavjud.

Xususan, harbiy xizmatchilarning aqliy qobiliyatini, ularga yetkazilayotgan salbiy axborot payqash va g'oyasini anglash uchun tegishli targ'ibot-tashviqot ishlarining o'zi yetarli bo'lmasligi mumkin.

Shaxsning axborot-psixologik xavfsizligini ta'minlovchi resurs sifatida tanqidiy tafakkur chiqishi mumkin, u sog'lom fikr va aniq dalil-isbotlar, faktlar asosida muammoni hal etishga va qaror qabul qilishga imkoniyat beradi (Ye.N.Volkov-2004, Yu.A.Kukushkin-2005, A.V.Butenko, Ye.A.Xodos-2002, D.A. Levy, 1997, D.Xalpern, 2000).

Tanqidiy tafakkurning belgilovchi o'ziga xos xarakteri psixologiyada: tanqidiy baholash, ma'lumotni anglash, o'zining nuqtai nazarini ishlab chiqish, tezis va argumentlarni hosil qilish.

Xususan, V.I.Brushinkin ta'biri bilan tanqidiy tafakkur elementlariga¹: tanqidiy ko'rsatma berish, ya'ni to'g'ri kelmaydigan norma va faktlarni izlash; tanqidiy argumentlash, ushbu to'g'ri kelmaydigan faktlarni asoslash.

A.A.Smirnov ongning mustaqilligini, uning tanqidiyligi bilan bog'lagan, ya'ni o'zga fikrlarga qarshi turish qobiliyatini, uni aniq va to'g'ri baholash, ularni kuchli va kuchsiz tomonlarini ko'rishga, qimmatli jihatlarini ochishga va yo'l qo'yilgan xatolarni mavjudligini aniqlashga imkoniyat beradi, degan².

N.I.Merzlikina³ tanqidiy tafakkurni o'ziga xos anglash strategiyasi, shuningdek, shaxsni anglash faoliyatining uslub xarakteristikasi deb hisoblagan.

¹ Брюшинкин В.Н. Критическое мышление и аргументация // Критическое мышление, логика, аргументация / под ред. В.Н.Брюшинкина, В.И.Маркина. Калининград: Изд-воКалининг.гос.ун-т, 2003.С.29-34.

² Волков Е.Н. Критическое мышление: принципы и признаки. 2004. URL: <http://evolkov/net/critic.think/articles/Volkov.E.Critical.think.principles.introduction.html> (дата обращения: 12.09.2014).

³ Мерзликina Н.И. Учебные тексты как средство формирования критического мышление студентов: дис. канд.пед. наук. М.,2007. С.141.

I.A.Morochenkova⁴ tanqidiy tafakkurda - shaxsning itegrativ sifatlarini ko'rmogda, I.A.Berdnikova⁵ tanqidiy tafakkurni - o'quvni tashkillashtirishda alohida usul sifatida belgilamoqda.

Tanqidiy tafakkur va tanqidiy fikrlashni bir-biriga tenglashtirgan holda F.F.Minkina uni uchta elementga ajratgan⁶:

1. Quyidagi voqelikka tanqidchining munosabati, umumiy mulohazada "yaxshi" va "yomon" bo'lib aks ettirilishi;

2. O'zining baholashlarini asoslash, uni dalil-isbotlar, asl muhokama va mulohaza yo'llari orqali argumentlash;

3. Baholanayotgan predmet va voqeilikni takomillashtirish yo'li bilan taxmin qilish.

Bunday holatlarda tanqidiy tafakkur mexanizmlariga, Ye.I.Fedotovskayaning fikricha quyidagi mulohaza va argumentlash jarayonini belgilovchi fikrlash operatsiyasiga: maqsadni qo'yish (aniqlash, sahnalashtirish), muammoni aniqlash, gipotizani ilgari surish, argumentlar keltirish va ularni asoslash, oqibatni prognozlashtirish, alternativ nuqtai nazarlarni qabul qilish yoki qabul qilmaslik⁷.

Tanqidiy tafakkur to'g'risida chet el adabiyotlarida juda ko'p ta'riflarni ko'rishimiz mumkin. Zamonaviy mutaxassislar A.U. Bidl, D.X. Klark [8] tanqidiy tafakkur bir jarayon bo'lib, uning yordamida ong ma'lumotlarni qayta ishlash, o'rnatilgan fikrlarni bilish, yangisini yaratish va muammolarni yechishni nazarda tutgan. D.Dyui, Dj.Kurfis, Dj.Barrel ushbu fenomenning protsessual xarakterga ega ekanligini tan olgan holda, tanqidiy tafakkur bir jarayon bo'lib, u qaror qabul qilishga yo'naltirilib, tadqiqot matnida o'z pozitsiyasini namoyish etadi, mavjud muammoni yechadi, mulohazani belgilash shaklida, muammoni va vazifalarni yechishning ehtimoliy variantlarini ko'rib chiqishni bildirishgan. D.Brukfeldning⁸ aytishicha, u alternativ qaror qabul qilish usulini yaratish, baholash va fikrlarning asosini tekshirishdan iborat jarayondir. D.E.Levining⁹ tushunishi bo'yicha, tanqidiy tafakkur bu faol va tizimli

⁴ Мороченково И.А. Формирование критического мышление студентов в образовательном процессе вуза: дис. канд.пед. наук. Оренбург, 2004. С. 181.

⁵ Бердникова И.А. Развитие критического мышление студентов на занятиях по домашнему чтению: для студентов языковых специальностей вузов 1-2 года обучения. Челябинск: ГОУ ВПО ЧГПУ, 2007. С.88.

⁶ Минкина Ф.Ф. Критическое мышления учащихся и педагогические способы его формирования (на материале обществоведческого курса): дис. канд.пед. наук. Казань, 2000. С.166.

⁷ Федотовская Е.И. Развитие критического мышление как задача высшей школы // Актуальные вопросы практики преподавания иностранных языков. М., 2003. С. 282-291.

⁸ Харлампева Т.В. Психология и педагогика: учебные-методические рекомендации к выполнению самостоятельных работ студентов для специальностей «Социальная работа», «Документоведения и документационное обеспечения управление», «Организация и технология защиты информации». Челябинск, 2008. С.25.

⁹ Жидова Л.А. Повышения качества профессиональной подготовки учителей посредством формирования критического мышления: на примере подготовки учителей математики: автореф. дис. канд.пед.наук. Томск, 2009. С.25.

qo'llaniladigan kognetiv strategiya, u hodisalarni o'rganish, baholash va tushunishga yo'naltirilgan bo'lib, sog'lom fikr va aniq dalillarga asoslanib, mavjud muammoni yecha oladigan va qaror qabul qila olish ko'nikmasini shakllantiradi. Ta'lim sohasiga reflektiv tafakkur sifatida Dj.Dyui tanqidiy tafakkur va uning konsepsiyasi tushunchasini taqdim etdi. Keyinchalik, bu g'oya M.Lipmanov tomonidan rivojlantirilib pedagogik novatsiya sifatida taqdim etildi. Demak, Dj.Dyui reflektiv tafakkur - "faollik, qat'iyatlilik va diqqat bilan har qanday fikr yoki taxminiy bilim shaklini keyingi tahliliy hulosalar chiqarishga olib keladi" deb aytgan¹⁰.

N.Daud va Z.Xusin, tanqidiy tafakkurning ko'p jihatlarini tahlil qilib, tanqidiy tafakkur - ongli sharoit u yoki bu tasdiqni to'g'ri yoki noto'g'ri ekanligini bildiruvchi vosita ekanligini taxmin etishdi. [11] Shuningdek, bu tadqiqotda T.A.Olxovo va V.N.Yeliseevlarning ilmiy yondashuvlarida taqdim etilayotgan nazariyaga ko'ra, tanqidiy tafakkurning rivojlanish asosi sifatida axborot-anglash faoliyati namoyon bo'layotganligi ko'rsatilgan¹¹.

Tanqidiy fikrlashning himoya funksiyasi asosida harbiy xizmatchining axborot-psixologik xavfsizligi, uning tanqidiy tafakkurini shakllantirish orqali amalga oshiriladi. Demak, yuqorida keltirilgan olimlarning ilmiy tadqiqotlari natijasida, Mudofaa vazirligi tizimida harbiy xizmatchilarning intellektual salohiyati, xususan, ularning tafakkurida tanqidiy yondashish sifatini shakllantirish talab qilinadi.

O'tkazilgan ilmiy-tadqiqotning empirik natijalari.

Harbiy xizmatchilarning tanqidiy tafakkurini axborot-psixologik xurujlardan himoyalash vositasi sifatida foydalanishda, respondent-larning tanqidiy tafakkuri darajasini baholashda:

1. Muhitga tobelik (tashqi omillar boshqarish) darajasi;
2. Suggestivlik (ta'sirchanlik) darajasini belgilash;
3. Semantik-differensial holatni belgilovchi, psixologik so'rovnomalar moslashtirildi va taqqoslash amalga oshirildi.

Ilmiy tadqiqotda, AKT va AXI kursantlarining 100 nafar respondentlari ishtirok etdi. Tadqiqot oldidan kursantlar bilan tadqiqotchi tomonidan maqsadga yo'naltiruvchi suhbat va tadqiqot maqsadi, mazmuni tushuntirildi.

Natijalarni kuzatsak respondentlar har bir juftlikda hozirgi davrni (davlatni) yuqori baholamoqdalar. Lekin, bitta savol mavjud bo'lib, bu respondentlar haqiqatdan ham shunaqa yuqori deb hisoblashayaptimi? yoki o'tmish davrga nisbatan yaxshi bo'lishi kerak deb hisoblashayaptimi? Buni aniqlashning iloji yo'q. Xususan, respondentlar hozirgi davrdagi davlatning mustaqillik va tinchliksevarligiga eng yuqori ballarni belgilashgan. Keyingi navbatda esa, kuchlilik va adolatga yuqori baho berishgan.

10 Дьюи Дж. Психология и педагогика мышления. (Как мы мыслим). М.:Лабиринт, 1999. С.192.

11 Daud N.M. Husin Z. Developing Critical Thinking Skills in Computer-Aided Extended Reading Classes // British Journal of Education Technology/ 2004 Vol.35, № 4. P. 477-488.

Demak, bu ularda psixologik so‘rovnomalarni yechishda ma’lum darajada qo‘rquv va hadik mavjudligini ko‘rsatadi.

Respondentlar o‘zi yashayotgan muhitni ochiqlik asosida qurilgan deb hisoblashmayapti. Hozirgi davr tizimida ochiqlik yetishmayotganligini ko‘rsatishmoqda. Shuningdek, kuchlilik va adolat xossalarini nisbiy deb hisoblashmoqdalar. Bu kursantlarda ko‘proq harbiy xizmat va o‘quv jarayonidagi assotsiatsiyalari bilan bog‘liq bo‘lib, ularda yuqoridagi belgilangan davr xossalariga javob berishda tasavvurga ega emasliklari yoki ma’lum bir qo‘rquv hissi mavjudligi ko‘rinmoqda.

Ўтмиш ва Ҳозирги даврдаги давлатнинг қиёсий holati xossalar nisbati		Mean	Std. Deviation	t
1.	Tinchliksevar (o‘tgan 1970-1990 y);	4,68	2,08434	-5,55*
	(1996 y.dan hozirgacha).	6,44	1,29615	
2.	Rivojlangan (o‘tgan 1970-1990 y);	3,34	1,63645	-8,65*
	(1996 y.dan hozirgacha).	5,62	1,46928	
3.	Ma’naviylik (o‘tgan 1970-1990 y);	3,20	1,62882	-8,92*
	(1996 y.dan hozirgacha).	5,62	1,42700	
4.	Mustaqillik (o‘tgan 1970-1990 y);	2,70	1,87628	-10,78*
	(1996 y.dan hozirgacha).	6,40	1,26168	
5.	Ochiqlik (o‘tgan 1970-1990 y);	3,10	1,71726	-3,90*
	(1996 y.dan hozirgacha).	4,74	2,20213	
6.	Buyuklik (o‘tgan 1970-1990 y);	3,32	2,01464	- 6,79*
	(1996 y.dan hozirgacha).	5,80	1,64130	
7.	Demokratik (o‘tgan 1970-1990 y);	2,84	1,87747	- 8,43*
	(1996 y.dan hozirgacha).	5,88	1,53384	
8.	Kuchlilik (o‘tgan 1970-1990 y);	3,72	2,05078	- 7,16*
	(1996 y.dan hozirgacha).	5,98	1,34756	
9.	Muvaffaqiyatli (o‘tgan 1970-1990 y);	4,02	1,93243	- 5,61*
	(1996 y.dan hozirgacha).	5,84	1,37559	
10.	Adolatlilik (o‘tgan 1970-1990 y);	3,02	2,04530	- 8,74*
	(1996 y.dan hozirgacha).	5,9	1,29300	

1-jadval. O‘tmish (o‘tgan 1970-1990 y) va Hozirgi (1996 y.dan keyingi)davrning qiёсий holati. Izoh: *p≤0.000, **p≤0.01, ***p≤0.05.

Respondentlar har bir juftlikda hozirgi davr fuqarolarini yuqori baholamoqdalar. Ammo, respondentlar haqiqatdan ham shunaqa yuqori deb hisoblashayaptimi ёki o‘tmish davr (sobiq Ittifoq) fuqarolariga nisbatan yaxshi bo‘lishi kerak deb o‘ylashayaptimi? Buni aniqlash qiyin. Xususan bu ko‘proq atrof muhitdan kelaётgan ma’lumotlar va boshqa ijtimoiy muhit omilining ta’siri bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin.

№	O'tmish va Hozirgi davr fuqarolarining qiësiy holati xossalar nisbati	Mean	Std. Deviation	t
1.	Vatanparvar o'tgan davr fuqarolari	4,58	1,86362	-5,26*
	hozirgi davr fuqarolari	6	1,60357	
2.	Muloqotchan o'tgan davr fuqarolari	3,92	1,46858	-7,37*
	hozirgi davr fuqarolari	5,78	1,29819	
3.	Jamoatchi o'tgan davr fuqarolari	3,92	1,60153	-6,82*
	hozirgi davr fuqarolari	5,68	1,11465	
4.	Axloqli o'tgan davr fuqarolari	4,46	1,56766	-3,71**
	hozirgi davr fuqarolari	5,46	1,40277	
5.	Boy-badavlat o'tgan davr fuqarolari	3,38	1,73664	-5,97*
	hozirgi davr fuqarolari	5,34	1,36442	
6.	Mehnatsevar o'tgan davr fuqarolari	5,06	1,69525	-3,59**
	hozirgi davr fuqarolari	5,88	1,22291	
7.	Optimist o'tgan davr fuqarolari	3,6	1,53862	-6,22*
	hozirgi davr fuqarolari	5,38	1,42700	
8.	Ma'suliyatli o'tgan davr fuqarolari	4,28	1,48516	-4,61*
	hozirgi davr fuqarolari	5,58	1,47205	
9.	Baxtli o'tgan davr fuqarolari	3,8	1,74964	-5,91*
	hozirgi davr fuqarolari	5,84	1,73040	
10.	Ozod o'tgan davr fuqarolari	2,92	1,79387	-9,45*
	hozirgi davr fuqarolari	6,36	1,53543	
11.	Tashabbuskor o'tgan davr fuqarolari	3,58	1,65480	-8,17*
	hozirgi davr fuqarolari	6,02	1,25340	
12.	Qonunparvar o'tgan davr fuqarolari	3,82	1,66218	-8,58*
	hozirgi davr fuqarolari	6,08	1,33768	
13.	Internasional o'tgan davr fuqarolari	3,48	1,63183	-7,00*
	hozirgi davr fuqarolari	5,66	1,45139	
14.	O'z qadr-qimmatiga ega o'tgan davr fuqarolari	3,46	2,03249	-7,62*
	hozirgi davr fuqarolari	6,38	1,30759	

2-jadval. O'tmish (o'tgan 1970-1990 y) va Hozirgi (1996y.dan keyingi)davr fuqarolarining qiyosiy holati. Izoh: * $p \leq 0.000$, ** $p \leq 0.01$, *** $p \leq 0.05$. (P - ehtimollik yoki muqarrarlik darajasi, t - Styudentning o'rt.qiyosiy mezon).

Natijalarga e'tibor bersak, unda kursantlarning muhitga tobelik darajasi, ya'ni tashqi omillar ta'sirida boshqarilish darajasi yuqori 90% natijani ko'rsatmoqda. Jumladan, ularning 10%gina tashqi omillar ta'sirida boshqarilmaslik ko'nikmalariga ega.

Bu erda tashqi omillarning (suggestivlik) ta'sirchanlik darajasi ko'rsatkichlari namoyon bo'lgan. Bunda kursantlarga tashqi faktorlarning ta'siri ham yuqori 88%ni tashkil etmoqda. Boshqa natijalar atigi o'rta 10% va past esa 2%ni tashkil etmoqda.

Ilmiy tadqiqot natijalari bo'yicha xulosa qiladigan bo'lsak, **sobiq Ittifoq davlati** to'g'risida tushunchalari shakllangan, ammo ushbu davr fuqarolari to'g'risida tushunchalari mavjud emas. O'tmish davlatni baholashda, ular hammasini tushunmoqda, kimdir kuchlilikni – ma'naviylik bilan bog'lasa, qolganlar esa, kuchlilikni – buyuklik bilan bog'lamoqdalar. Bu davrda mustaqillik va demokratik tamoyillarning yo'qligini belgilamoqdalar. Bu davr fuqarolarini jamoaviylik, optimistlik va ma'suliyatlilikini kimdir yuqori, kimdir past baholamoqda. Ularning ozodligi – baxtiyorlik bilan, mehnatsevarligi esa axloqlilik bilan bog'liqdir deb hisoblashmoqda.

Hozirgi davrning mezonlari kamligi bugunni baholashni qiyinlashtirmoqda. Ammo, adolat va tinchliksevarlikka e'tibor berishgan. Kuchlilik, mustaqillik va muvaffaqiyatlilikni kimdir yuqori, kimdir past belgilagan. Ularda davlatning kuchlilik va muvaffaqiyatlilikini ishonchi yoki tushunchasi mavjud emas. Kursantlar o'tmishni hozir bilan solishtirishgan, ammo hozirni solishtirish ob'ektlari mavjud emas. Hozirgi mustaqil davrni barcha mezonlarda yuqori baholamoqdalar. Ammo, bu erda savol tug'iladi, ular haqiqatdan ham shunday yuqori deb bilishyaptimi, yoki shunday bo'lishi kerak deb hisoblashyaptimi, buni aniqlashning iloji yo'q. Mustaqillik va tinchliksevarlik tushunchalarini belgilashda kursantlarda ma'lum darajada qo'rquv va hadik mavjud. **Mustaqil davr fuqarolari** to'g'risida tushunchalar mavjud. Kimdir vatanparvarlikni – axloqlilik bilan, qolganlar esa, o'z qadr-qimmatlilikini bilan bog'lashmoqda. Fuqarolarning axloqliligini, ularning mehnatsevarligi bilan baholashmoqda. Mustaqil davr fuqarolari qancha boyligi yuqori bo'lsa, shuncha tashabbuskorligi va jamoaviyligi past, ammo bunda optimistligi yuqori bo'lishini belgilashgan. Sobiq Ittifoq va hozirgi mustaqil davrlardagi ijtimoiy institutlarning qiyosiy tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, sobiq Ittifoq davridan ko'ra hozirgi davr natijalari yuqoriligini kuzatishimiz mumkin. Kursantlarga nisbatan eski stereotiplar ta'siri haligacha saqlanib qolmoqda. Sobiq Ittifoq va hozirgi mustaqil davr fuqarolarining xossalarini qiyosiy tahlilida, har bir juftlik hozirgi davr fuqarolarini yuqori baholamoqdalar. Ammo, ular o'zi yashayotgan muhitida (kursantlarning o'quv jarayoni – bu adaptatsiya bilan bog'liq bo'lishi mumkin) ozodlik, erkin fikrlash va demokratik tamoyillar etishmayotganligini ko'rsatishmoqda.

Respondentlar sobiq Ittifoq davrini tahlil qilayotganlarida tanqidiy doirada yondashmoqdalar, ammo hozirgi mustaqil davrni tahlil qilganda esa tanqidiy yondashmayaptilar, ya'ni hozirgi davr shunday bo'lishi kerak shekilli deb fikrlashmoqda. Bu kursantlarning hozirgi davrga, ya'ni o'z atrofidagi voqea va hodisalarga nisbatan tanqidiy yondashmayotganligidan dalolat bermoqda. Bu ularning axborot-psixologik jihatdan zaif ekanligini isbotlaydi.

Xususan, respondentlarning **muhitga tobeklik darajasi**, (3-diagramma va 2-ilovaga qarang) ularni tashqi omillar boshqarishi **yuqori (90%)**, **suggestivlik (ta'sirchanlik)**

(4-diagramma va 3-ilovaga qarang) darajasi **yuqori (88%)** natijalarni ko'rsatmoqda. Shuningdek, ularning ma'naviy qadriyatlar deformatsiya darajasi (5-diagramma va 4- ilovaga qarang) esa, **22%**ni **past** natija ko'rsatishgan. Jumladan, yuqoridagi natijalardan kelib chiqib, psixologik so'rovnomalarni (semantik differensial, suggestivlik, muhitga tobelik va ma'naviy deformatsiya) Mudofaa vazirligi tizimida ishlatish va foydalanish o'z tasdig'ini topdi.

Demak, respondentlarni tanqidiy tafakkur darajasining pastligi va uni oshirish bo'yicha chora-tadbirlar ko'rish kerakligidan dalolat bermoqda. Ta'lim jarayonida bu bevosita o'qitishning pedagogik sharoitlari bilan bog'liq.

Xususan tanqidiy tafakkurni shakllantirishning pedagogik sharoitlariga quyidagilarni kiritishimiz mumkin:

1. Oliy harbiy ta'lim standarti va davlat dasturi tizimida, tanqidiy ongini shakllantirish sharoitlarida tafakkurni shakllantirish va hosil qilish;

2. Professional kompetentlikka, bajara olish olish tizimiga, tanqidiy va mantiqiy fikrlash qobiliyatlariga alohida urg'u berish;

3. Mantiqiy va tanqidiy tafakkur sohasida professional kompetentlikka ega, ularni metodi va usullarini shakllantirish bilimlariga ega professor va o'qituvchilar tarkibini tayyorlash;

4. Tafakkurni rivojlantirish bo'yicha tadqiqotlarni muvofiqlashtirish, o'qituvchilarga tadqiqot amaliyoti orqali tanqidiy tafakkurni shakllantirish texnologik innovatsiyalarini nashrlar, konferentsiyalar, seminarlar, "master klass" va maxsus proektlar orqali yuzaga keltirish va o'rgatish maqsadga muvofiqdir.

XULOSALAR:

Salbiy axborot-psixologik ta'sirlarni aniqlay olmaslik, bu birinchi navbatda axborot ishlab chiqiladigan tugal fikri yoki maqsad parchasiga kirish huquqining yo'qligidir. Salbiy axborot-psixologik ta'sirni aniqlash esa, bu yaratiladigan axborotning tugal fikri yoki maqsad parchasini anglashdir.

Xususan, tanqidiy fikrlashning himoya funksiyasi shaxsning axborot-psixologik xavfsizligi asosida yotibdi. U o'z navbatida quyidagi fenomenning tahdidini aniqlash uchun sub'ektga ustanovka va motivlashtirish bazasini berishda, uning tafakkur jarayonini salbiy axborot-psixologik xurujlarni (mantiq orqali, refleksiya, suhbat, interpretatsiya, OAVlarida, global tarmoqda, matnda, audio va video materiallarda) himoya ustanovkalarini harakatga keltirgan holda, shuningdek, salbiy axborot ta'sirlar to'g'risidagi bilimlarga tayangan holda aniqlashga yo'naltiradi.

AKT va AXI kursantlarining tanqidiy tafakkurini salbiy axborot-psixologik ta'sirlardan himoya vositasi sifatida shakllantirish, sub'ektning tanqidiy tafakkurining strukturali-funksional xususiyatlariga yo'naltirilgan pedagogik ta'sirni talab etadi.

Jumladan, olingan nazariy va amaliy tahliliy natijalardan kelib chiqib, kursantlarning professional xizmat faoliyatida tanqidiy tafakkur modelini

shakllantirish quyidagi bloklarning o‘zaro bog‘liqligidan iborat. Bular: maqsadli, mazmundor, texnologik, mezon-baholi va pedagogik sharoitli.

Funktsional modellarning samaradorligi pedagogik sharoitlarga bog‘liqdir. Ushbu modelni amalga oshirish quyidagilarda o‘z aksini topgan:

ijtimoiy-gumanitar fanlar va tanqidiy tafakkurning funktsional strukturali kompleksiga muvofiq kelgan funktsional-strukturasi orqali tuzishni;

individual va jamoaviy o‘qitish xarakteriga hamohangligi va mos kelishi;

mazmunan boy tanqidiy va tanqidiy baodobli o‘quv materiallarni ishlatish.

Xulosa sifatida shuni ta’kidlash mumkinki, ilmiy tadqiqot doirasida belgilangan maqsadga erishildi, qo‘yilgan vazifalar bajarildi va quyidagi natijalarga keldik:

1. Oliy harbiy ta’lim muassasalarining o‘quv jarayoni davomidagi mavjud fanlarga vazifalar belgilash, masalan AKT va AXIda “Kibermakonda axborot psixologik xavfsizlikni ta’minlash asoslari” fanini kiritish orqali kursantlarda (kibermakonda) salbiy axborot-psixologik xurujlardan himoyalanih maqsadida tanqidiy tafakkurni rivojlantirish vositasidan foydalanish;

2. OHTM larining o‘quv jarayonida “Kibermakonda axborot psixologik xavfsizlikni ta’minlash asoslari”, “Shaxs va jamiyatning axborot-psixologik xavfsizligi”, “Sen tanqidiy fikrlay olasanmi?” va boshqa shunga o‘xshash maxsus kurs (diskussion klub)larni tashkillashtirish va amalga oshirish, uni dasturiy-didaktik ta’minlash, shuningdek, yangilangan dasturiy fanlarni kiritish (“Psixologiya va pedagogika”, “Ijtimoiy psixologiya” va boshqa), kursantlar mustaqil ravishda bajarish uchun muammo, vazifalar, mashqlar, bahsli mavzularda tanqidiy bilim va fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish orqali qaror qabul qilishga o‘rgatish maqsadida o‘quv-metodik tavsiyalarni ishlab chiqish;

3. Tanqidiy tafakkurni shakllantirishda fanlararo hamkorlik texnologiyalarini ishlab chiqish;

4. Qo‘shinlarda ma’naviy-ma’rifiy tayyorgarlik va ma’naviyat soatlar dasturlariga “Tanqidiy tafakkurni rivojlantirish” mavzularini tashkillashtirish;

5. Yaratilgan psixologik so‘rovnomalardan unumli foydalanib, harbiy okrug va harbiy qismlardagi psixolog va so‘siologlar tomonidan shaxsiy tarkibdan tanqidiy tafakkur qilish darajasini aniqlash bo‘yicha psixologik so‘rovnomalalar, psixologik treninglar va guruhli mashg‘ulotlarni o‘tkazish;

6. Qo‘shinlarda ma’naviyat soatlarida joylardagi nufuzli oliy ta’lim muassasalari professor va o‘qituvchilarini jalb etgan holda, atrofda har qanday axborotni qayta ishlash, unga shubha bilan yondashish, tekshirish, taqqoslash, kontent va diskuss analiz o‘tkazib, mantiqiy qaror qabul qilishni o‘rgatish treninglarini tashkillashtirish.

Shunday qilib, tanqidiy tafakkurni shakllantirish – bir jarayon bo‘lib, shaxsning tabiiy sifatlarining faollashishi va rivojlanishi natijasida, unda qiziquvchanlik, ta’sirchanlik, o‘ziga ishonchlilik, mustaqillik, kirishimlilik, o‘z fikrini erkin

(bamaylixotirlikda) va dadil bildirishlik, qat'iy qaror qabul qilishlik kabi individual-psixologik xususiyatlarni yuzaga keltiradi.

Jumladan, olingan nazariy va amaliy tahliliy natijalardan kelib chiqib, kursantlarning professional xizmat faoliyatida tanqidiy tafakkur modelini shakllantirish quyidagi bloklarning o'zaro bog'liqligidan iborat.

Bular: maqsadli, mazmundor, texnologik, mezon-baholi va pedagogik sharoitli.

Funkcional modellarning samaradorligi pedagogik sharoitlarga bog'liqdir. Ushbu modelni amalga oshirish quyidagilarda o'z aksini topgan:

ijtimoiy-gumanitar fanlar va (kibermakonda) tanqidiy tafakkurning funkcional strukturali kompleksiga muvofiq kelgan funkcional-strukturasi orqali tuzishni; individual va jamoaviy o'qitish xarakteriga xamohangligi va mos kelishi; mazmunan boy tanqidiy va tanqidiy baodobli o'quv materiallarni ishlatish.

Foydalanilgan manbalar:

1. Брюшинкин В.Н. Критическое мышление и аргументация // Критическое мышление, логика, аргументация / под ред. В.Н.Брюшинкина, В.И.Маркина. Калининград: Изд-во Калининг.гос.ун-т, 2003.С.29-34.
2. Волков Е.Н. Критическое мышление: принципы и признаки. 2004. URL: <http://evolkov/net/critic.think/articles/Volkov.E.Critical.think.principles.introduction.html> (дата обращения: 12.09.2014).
3. Мерзликина Н.И. Учебные тексты как средство формирования критического мышление студентов: дис. канд.пед. наук. М.,2007. С.141.
4. Мороченково И.А. Формирование критического мышление студентов в образовательном процессе вуза: дис. канд.пед. наук. Оренбург, 2004. С. 181.
5. Бердникова И.А. Развитие критического мышление студентов на занятиях по домашнему чтению: для студентов языковых специальностей вузов 1-2 года обучения. Челябинск: ГОУ ВПО ЧГПУ, 2007. С.88.
6. Минкина Ф.Ф. Критическое мышления учащихся и педагогические способы его формирования (на материале обществоведческого курса): дис. канд.пед. наук. Казань, 2000. С.166.
7. Федотовская Е.И. Развитие критического мышление как задача высшей школы // Актуальные вопросы практики преподавания иностранных языков. М., 2003. С. 282-291.
8. Харлампева Т.В. Психология и педагогика: учебные-методические рекомендации к выполнению самостоятельных работ студентов для специальностей «Социальная работа», «Документоведения и документационное обеспечения управление», «Организация и технология защиты информации». Челябинск, 2008. С.25.
9. Жидова Л.А. Повышения качества профессиональной подготовки учителей посредством формирования критического мышления: на примере подготовки учителей математики: автореф. дис. канд.пед.наук. Томск, 2009. С.25.
10. Дьюи Дж. Психология и педагогика мышления. (Как мы мыслим). М.:Лабиринт, 1999. С.192.
11. Daud N.M. Husin Z. Developing Critical Thinking Skills in Computer-Aided Extended Reading Classes // British Journal of Education Technology/ 2004 Vol.35, № 4. P. 477-488.
12. Ольхова Т.А., Елисеев В.Н. Критическое мышление как основа развития информационно-познавательной самостоятельности // Высшее образование сегодня. 2013. Вып.9.С.46-51.